MASTER
NEGATIVE
NO. 91-80206-21

MICROFILMED 1991

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES/NEW YORK

as part of the
"Foundations of Western Civilization Preservation Project"

Funded by the
NATIONAL ENDOWMENT FOR THE HUMANITIES

Reproductions may not be made without permission from
Columbia University Library

COPYRIGHT STATEMENT

The copyright law of the United States -- Title 17, United States Code -- concerns the making of photocopies or other reproductions of copyrighted material...

Columbia University Library reserves the right to refuse to accept a copy order if, in its judgement, fulfillment of the order would involve violation of the copyright law.

AUTHOR:

EEKHOFF, WOPKE

TITLE:

TWAALF GEZIGTEN OP DE VOORNAAMSTE...

PLACE:

LEEUWARDEN

DATE:

1849

Master Negative #

91-80206-21

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
PRESERVATION DEPARTMENT

BIBLIOGRAPHIC MICROFORM TARGET

Original Material as Filmed - Existing Bibliographic Record

949.2L51
Ee43

Eekhoff, Wopke, 1809-1880.
Twaalf gezigten op de voornaamste gebouwen en beplantingen der stad Leeuwarden, in den tegenwoordigen tijd; naar de natuur getoekend door Iz. Reynders, en met eene korte beschrijving voorzien door W. Eekhoff ... Leeuwarden, Eekhoff, 1849.
48 p. plates. 18½ X 26½ cm.

"Een vervolg op het plaatwerk, voorkomende in de Geschied- kundige beschrijving van Leeuwarden."
(Continued on next card)

100868

949.2L51
Ee43

Eekhoff, Wopke, 1809-1880. Twaalf gezigten op de voornaamste gebouwen en beplantingen der stad Leeuwarden. 1849. (Card 2)

Presentation copy with author's inscription and signature.

Restrictions on Use:

TECHNICAL MICROFORM DATA

FILM SIZE: 35 MM REDUCTION RATIO: 12X
IMAGE PLACEMENT: IA IIA IB (IIB)
DATE FILMED: 8/26/91 INITIALS MT
FILMED BY: RESEARCH PUBLICATIONS, INC WOODBRIDGE, CT

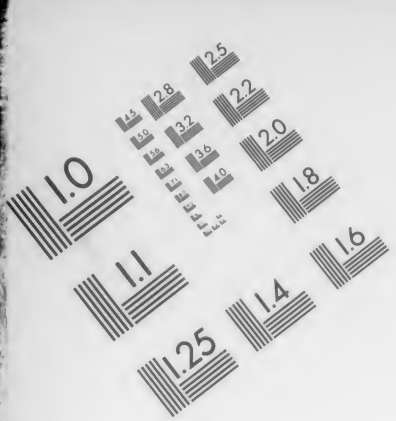

AIIM

Association for Information and Image Management
1100 Wayne Avenue, Suite 1100
Silver Spring, Maryland 20910
301/587-8202

Centimeter

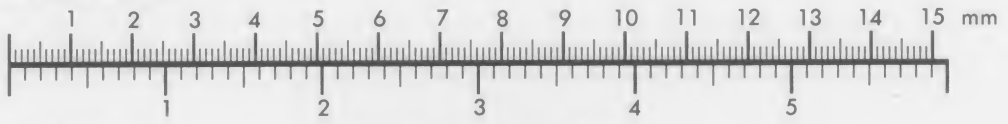

Inches

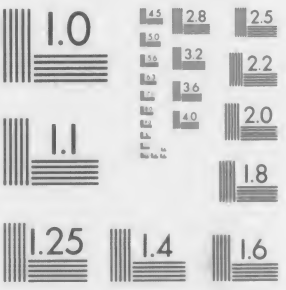

MANUFACTURED TO AIIM STANDARDS
BY APPLIED IMAGE, INC.

TWAALF GEZICHTEN

VOORNAAMSTE GEBOUWEN EN BEPLANTINGEN

DER STAD

LEEUWARDEN,

IN HUN TEGENWOORDIGEN TIJD.

IZ. REYNDERS.

W. VEENHOFF.

TE LEEUWARDEN BIJ
W. EENHOFF.
1850.

Columbia University
in the City of New York

LIBRARY

Der Hoogwelgeboren Vrouwe

Mevrouwe Baronnesse von Richthofen, geb. Lutzow

aangeboden door den Jonkheer, als Souvenir van

Zijn verblijf te Dandorf, met gevoelens van

hoogachting en erkentenis.

J. H. Ernsting.

2/7 61.

949.2L51
Ec43

6 Mar. 31 D.C./Hsc
11 " " OSP

6 Mar. 31 D. C/Hec
" " " USP

VOORREDE.

Tijdens de uitgave van mijne Geschiedkundige Beschrijving van Leeuwarden *is mij bij herhaling te kennen gegeven, dat, hoe belangrijk en aangenaam het daarbij gevoegde Plaatwerk ook ware, het nogtans alleen voorstellingen bevatte van den toestand der stad in* vroegere *tijdperken. Men achtte het wenschelijk, dat ook de voornaamste gebouwen* in *en schoone gezigten* op *deze stad, zoo als zij thans bestaat, insgelijks in plaat gebragt mogten worden. Er zijn toch, zeide men, in de laatste jaren hier zoo vele aanzienlijke gebouwen tot stand gebragt, en de fraaije beplantingen rondom deze stad leveren zoo vele teekenachtige punten op, dat men zeker aan het verlangen van velen zou voldoen, wanneer men daarvan nette afbeeldingen in het licht gaf, en wel op de wijze van de* Oud-Nederlandsche Burgten en Kasteelen, *door* Mr. ROBIDÉ VAN DER AA *uitgegeven.*

Intusschen had de Heer IZAÄK REYNDERS, *door wien in laatstgenoemd werk de teekening van* Liauckama-state *was geleverd, als liefhebber, van verscheidene schoone punten in en nabij deze stad teekeningen vervaardigd, tot uitgave waarvan hij meermalen werd aangezocht. Wij kwamen daartoe overeen, en nam ik op mij, daarbij eene beschrijving te voegen. Uit den aard der zaak moest deze, als toelichting bij de Platen, kort en oppervlakkig zijn. Wie dus omtrent deze onderwerpen meer verlangt te weten, verwijzen wij naar de* Geschiedkundige Beschrijving, *waarin allen uitvoeriger zijn*

beschreven. Bovendien zijn er enkele bijzonderheden hierin opgenomen, welke daarin niet worden gevonden.

Eene zaak heeft ons echter bijzonder leed gedaan. De Teekenaar had aan de bewerking van deze Gezigten veel zorg en vlijt besteed. Wij verwachtten deze ook van den Heer MIELING *bij het op steen brengen, doch zijn daarin zeer teleurgesteld geworden, zoodat wij niet slechts de uitgave lang door hem vertraagd zagen, maar zelfs genoodzaakt zijn geworden, eenige zijner afgedrukte platen af te keuren, en de uitvoering daarvan en van de overige aan den Heer* BLOMMERS *op te dragen. Deze heeft de teekeningen door den Heer* C. C. A. LAST *op steen doen brengen, wiens uitvoering wij hopen, dat de algemeene goedkeuring zal wegdragen. In weerwil van die vertraging en veelvuldige onaangenaamheden, blijft het onze hartelijke wensch en ijverig streven, om het geheel zoo keurig mogelijk uit te geven, ten einde het een Plaatwerk worde, dat onze stad tot eer zal verstrekken. Daartoe zal ook bij de laatste aflevering een fraai gedrukt omslag worden geleverd. De uitgave zal nu verder, zoo mogelijk om de twee maanden, geregeld worden voortgezet.*

Wij bevelen onze poging, om de schoonheden van Frieslands Hoofdstad door de kunst meer algemeen te doen kennen, der belangstelling onzer geëerde stad- en landgenooten aan; bijzonder den Inteekenaren op de Geschiedkundige Beschrijving van Leeuwarden, *die bij dat werk elf Kaarten en Platen van wege de Stedelijke Regering* ten geschenke *hebben ontvangen, en dien nu hierbij een vervolg daarop wordt aangeboden, dat, naar* 40 *Cents de Plaat met den tekst, zeker niet kostbaar genoemd zal worden. Wij hopen, dat zij ook deze uitgave zullen willen ondersteunen. Gaarne zouden wij toch de hieraan bestede kosten vergoed zien.*

LEEUWARDEN, Junij 1849.

W. EEKHOFF.

LEEUWARDEN

Gezigt in den Stads-of Prinsentuin.

GEZIGT

UIT DE ROTONDE OP HET ZOMERHUIS

IN DEN

STADS- OF PRINSENTUIN.

Indien het geene toevalligheid ware, dat wij de rij der Gezigten in en op *Leeuwarden* openen met eene afbeelding van de hoofdpartij uit den *Prinsentuin*, dan zouden toch de schoonheid van deze plek en de bevalligheid van dit gezigt op dien voorrang genoegzame aanspraak mogen maken. Weinige steden toch zijn in staat zulk een fraai punt binnen hare wallen te kunnen aanwijzen; en even weinige steden bezitten, zelfs ook buiten hare muren, zulk eene uitgestrekte en aangename publieke wandelplaats, als *Leeuwarden* in den vroegeren hof der Stadhouders van *Friesland* bezit. Vandaar, dat hare bewoners zoo hooge waarde hechten aan deze lommerrijke plek, waarop wij zoo dikwijls het genot van de natuur met de genoegens der gezellige verkeering vereenigden; waar wij met vreugde de openbare feesten bijwoonden; waar wij ons na de zorgen van den dag met vrienden en betrekkingen,

of in eenzame rust, mogten verpoozen; en in de schaduw van wier rijzig geboomte wij vaak indrukken mogten ontvangen, welke ons tot alles goeds, schoons en groots opwekten.

Maar bovendien zijn er aan deze plaats belangrijke geschiedkundige herinneringen verbonden aan de *Prinsen van Nassau en Oranje*, die hier weleer, als Stadhouders van *Friesland*, op het tegenwoordig Koninklijk Paleis gezeteld waren, en waaraan zij haren oorsprong en naam, hare hoofdinrigting en versiering te danken had; — herinneringen, welke den Nederlander steeds dierbaar zijn zullen, zoolang de banden van verknochtheid aan het tegenwoordig Koninklijk Geslacht blijven bestaan, en zoolang 's volks verpligting aan de deugden en de dapperheid der Voorvaderen van het *Huis van Oranje* wordt erkend.

Toen WILLEM FREDERIK, *Graaf van Nassau*, sedert 1640 de vierde Stadhouder van *Friesland* uit dat Huis, na het sluiten van den Vrede van *Munster*, een huwelijk in het oog had met *Prinses* ALBERTINA AGNES, de beminnelijke dochter van *Prins* FREDERIK HENDRIK, verzocht en verkreeg hij in 1648 van den Magistraat van *Leeuwarden* het gebruik van dezen grond aan den noordelijken stadswal, tot het aanleggen van eenen *Lusthof*. Smaak voor bloemen en beplantingen heerschte destijds vrij algemeen, vooral in *Holland*, dat in het midden der 17de eeuw met zoovele buitenplaatsen en lusthoven versierd werd. Om zijner aanstaande Gemalin het gemis der vele schoonheden van *'s Gravenhage* hier eenigermate te vergoeden, liet hij deze plek met zorg aanleggen en beplanten, waartoe de Magistraat hem in 1652 nog eenigen meerderen grond aan de oost- en westzijde toestond, zoodat deze hof een vorstelijk aanzien verkreeg, allezins geschikt om den kieschen smaak der jeugdige Prinses te behagen.

Zijn zoon en opvolger *Prins* HENDRIK CASIMIR II zette het begonnen werk ijverig voort door het verfraaijen en vergrooten van den tuin, waarin hij een net Zomerhuis, eene groote Oranjerie en nieuwe tuinmanswoning aan den ingang liet bouwen. Met kinderlijke zorg wendde hij alles aan, wat de schoonheid dezer ouderlijke plek kon verhoogen, opdat zij hem en zijner Gemalin met hunne acht kinderen die genoegens mogt aanbieden, welke hij, ten gevolge zijner in den krijg geknakte gezondheid, nu meer bestendig in den huiselijken kring moest zoeken. Na zijn overlijden in 1696 bleef zij lang de lievelingsplek van zijne weduwe, en eerlang niet minder van de weduwe zijns vroeg gestorven oudsten zoons, *Prins* JOHAN WILLEM FRISO. Het was *Prinses* MARIA LOUISA *van Hessen-Kassel* (wier eervolle nagedachtenis nog onder ons voortleeft), die in 1720 de laatste hand legde aan de vergrooting van den tuin. Toen haar zoon *Prins* WILLEM CAREL HENDRIK FRISO in 1734 in het huwelijk stond te treden met ANNA, *Kroonprinses van Groot-Brittanje*, werden er geene kosten ontzien, om den hof naar den nieuwen Franschen smaak, volgens LE NÔTRE, te veranderen en te versieren, waardoor hij dien grootschen aanleg verkreeg, welke velen zich nog uit het begin dezer eeuw herinneren.

Sedert *Prins* WILLEM IV in 1747 als Algemeen Stadhouder zijn zetel te *'s Gravenhage* vestigde, was deze tuin een voorwerp van minder bijzondere zorg, en had zij opgehouden een lusthof te zijn, waarin de Vorsten rust na de vermoeijenissen van den krijg of verpoozing na de zorgen van het staatsbestuur zochten.

Nog grooter was de invloed der omwenteling van 1795 op de bestemming van dezen hof.

Ofschoon de Stedelijke Regering haar regt op den, ten gebruike verleenden, grond deed gelden, werd de tuin door de bestuurders van de goederen des gewezen Stadhouders verpacht en tot algemeen gebruik opengesteld. Van toen af werd hij, onder den naam van de *Nationale Tuin*, eene openbare plaats van uitspanning, waar men zich tevens gelegenheid tot het bekomen van ververschingen zag aangeboden. Dien ten behoeve werd de aanleg van lieverlede eenigzins veranderd, en de Oranjerie tot eene Societeit ingerigt, zoodat hierdoor toen in eene wezenlijke behoefte des tijds werd voorzien.

Doch zou deze plek volkomen aan haar doel beantwoorden, dan moest zij ook naar den veranderden smaak des tijds, op de Engelsche wijze, meer bevallig aangelegd en voor hare veranderde bestemming met zorg ingerigt worden. Dit geschiedde door het Stedelijk Bestuur van *Leeuwarden*, nadat het *Koning* WILLEM I in 1819 behaagd had, de stad in het bezit van dezen grond te herstellen. Door die geheele vernieuwing van den aanleg en door eene smaakvolle beplanting, onder het bestuur van den Heer L. P. ROODBAARD in 1822 en 1823 tot stand gebragt; door het maken van Galerijen op den wal, van eene ruime Rotonde en van eene nette Muzyktent, en eindelijk door de vernieuwing van het Zomerhuis en andere verbeteringen meer, bekwam de Prinsentuin van lieverlede zijne tegenwoordige inrigting en tevens de meeste geschiktheid tot eene openbare plaats van uitspanning voor allen, die deze stad bewonen of bezoeken (*).

(*) De bijzonderheden van dit alles zijn uitvoerig vermeld in de *Geschiedkundige Beschrijving van Leeuwarden*, II, 307.

Gezigt op den ingang van de Stedelijke Begraafplaats.

GEZIGT
OP DEN INGANG VAN DE
STEDELIJKE BEGRAAFPLAATS.

Wij mogen ons evenzeer verwonderen, dat de bijgeloovige gewoonte, om de lijken der afgestorvenen *in* de bedehuizen der Christenen te begraven, in ons Vaderland zoo láng stand hield, — als wij ons mogen verheugen, dat het aanleggen van Begraafplaatsen *buiten* de steden eindelijk in onzen leeftijd is tot stand gebragt. In weerwil der krachtige vertoogen van vele geleerde mannen tegen deze „zoo schandelijke als verfoeijelijke gewoonte," bleef zij in *Friesland* bestaan tot den jare 1826, toen de volksramp, welke deze provincie door de heerschende ziekte en buitengemeene sterfte trof, haar ten zegen werd door het besluit des Konings, waarbij het begraven in de kerken verboden en het aanleggen van Begraafplaatsen buiten de steden bevolen werd.

De spoedige uitvoering van dezen maatregel werd te *Leeuwarden* krachtig aangedrongen door de noodzakelijkheid, dewijl bijna alle kerken en kerkhoven reeds met lijken waren opgevuld, zoodat het begraven op de kerkhoven van naburige dorpen reeds vrij algemeen was geworden.

Gelukkig bood zich hier in de nabijheid der stad eene zeer gunstige gelegenheid aan tot het aanleggen van eene groote stedelijke Begraafplaats, waartoe de Raad den 31 Augustus 1829 het be-

sluit nam. Het was eene breede en hooge terp, van ruim 4 bunders uitgestrektheid, aan de noordzijde der stad, waarop weleer het Klooster *Fiswerd* of *Franciscus-weerd* had gestaan, welke van de beide uiterste stadspoorten evenver verwijderd was gelegen, en die men tevens langs den bestaanden Spanjaardsweg gemakkelijk kon naderen. Naar het plan van den Heer ROODBAARD werd deze nu door hem tot eene Begraafplaats ingerigt, en door eene schoone beplanting tevens tot eene aangename wandelplaats aangelegd. In den zomer van 1830 werd hiermede een aanvang gemaakt door het graven van eene gracht om het geheel, bij welke gelegenheid de noordwesthoek van het land tot eene afzonderlijke Begraafplaats voor de Israëliten werd ingerigt. De hooge kruin der terp strekte, om de gansche oppervlakte meer regelmatig te verhoogen. Ten einde de graven voor alle standen niet even kostbaar te maken, werd het geheel in vijf groote perken of afdeelingen verdeeld, waar tusschen de ruime paden bepuind werden. Het eerste perk verkreeg eene grootte van 926, het tweede van 1204, het derde van 2135, het vierde van 2520 en het vijfde van 2053 graven, zoodat het gansche getal 8838 bedroeg, met daarenboven 2270 graven voor de Israëliten. Op eene even eenvoudige als bevallige wijze werd het geheel op een grootschen voet ingerigt, en in 1831 met boomen en fraaije heesters beplant, waar tusschen langs de buitenzijde een wandelpad gelegd-, en op sommige punten, welke een schoon gezigt op de omstreken aanboden, eene rustbank geplaatst werd. Het voorplein werd versierd met twee nette gebouwen, waarvan de rieten daken op kolommen kwamen te rusten, en welke tot woningen voor de doodgravers, tot berging van de lijkwagens en gereedschappen enz. bestemd werden. Tot ingang werd er eene gemetselde brug over de gracht gelegd, en daarop

een fraai ijzeren hek geplaatst, waarboven het vermanend opschrift: MEMENTO MORI (Gedenk te sterven). De toegang werd zeer verbeterd door het verbreden, verhoogen, bestraten en beplanten van den Spanjaardsweg, welke nu, ook als wandeling, met de beplanting van de Begraafplaats een schoon geheel vormde, en waaraan eene laan werd verbonden, welke aan de Begraafplaats der Israëliten een afzonderlijken toegang schonk. Het is van dezen weg, tegenover die laan, dat de teekenaar het Wintergezigt op den ingang, in de Plaat voorgesteld, heeft genomen (*).

(*) Het komt ons niet ongepast voor, hier de aanleiding te vermelden, ten gevolge waarvan deze weg (vroeger, naar het nabijgelegene *Lazarushuis*, ook de *Leprozeweg* geheeten) den naam van *Spanjaardsweg* of *dijk* heeft bekomen.

Tien vaandelen Spaansche soldaten, uit Holland herwaarts gezonden, waren in den morgen van den 19 Mei 1568 te Harlingen ontscheept, en namen nu hunnen weg op Leeuwarden, met het oogmerk, om, onder het geleide van den Stadhouder, den Graaf VAN AREMBERG, naar Groningerland te trekken, en daar het Nassausche leger op te zoeken en slag te leveren. De Regering van Leeuwarden begreep duidelijk, dat die woeste benden op den middag gaarne door deze stad zouden willen trekken, ten einde zich, ten koste van den stillen burger, hier van verversching en leeftogt ruim te voorzien. De Raad, dit gevaar willende afwenden, voorkwam het wijselijk, door het besluit, om de poorten gesloten te houden, en de Spaansche Hoplieden te verzoeken, om met de knechten de noordzijde der stad om te trekken, ten einde op den Leprozeweg van stadswege gespijzigd te worden. Dit gebeurde, en terwijl de vermoeide Spanjaarden zich op dien weg uitstrekten om te rusten, werden er uit de stad brood, vleesch, bier, wijn en andere levensmiddelen aangebragt en aan ieder hunner uitgereikt; terwijl hun bovendien nog eenigen leeftogt tot voortzetting van hunne reis werd medegegeven. De burgerij, die over dit verstandig gedrag der Regering zeer tevreden was, verzamelde zich in menigte op den stadswal, om dit tooneel te aanschouwen. Geen wonder dus, dat deze gebeurtenis in levendige herinnering bleef, en dat, hoevele redenen men later ook had, om de Spanjaarden te haten, hun naam toch, tot den huidigen dag, eigen bleef aan den weg, op welken zij eens door de stad onthaald waren. Eene tweede herinnering, die het vaderlandsch gevoel wèl deed, knoopte zich daaraan vast, namelijk, aan de eerste overwinning, welke Graaf LODEWIJK bij Heiligerlee op de Spanjaarden behaalde, waarbij de stadhouder AREMBERG sneuvelde, en de vijand zulk eene gevoelige nederlaag leed, dat van die zelfde tien vaandelen Spanjaarden, op den 29 Mei daaraanvolgende, slechts vier vaandelen over Leeuwarden terugkeerden, in zulk een ellendigen, weerloozen toestand, dat zij de burgers tot medelijden bewogen en tot hulp opwekten.

Het gebruik van deze Begraafplaats werd den 3 Julij 1833 opengesteld, en daarbij, volgens reglementaire bepalingen, ook eene andere en eenvoudiger wijze van ter aarde bestellen, met lijkkoetsen, ingevoerd (*). Aan het geheel werd door het Stedelijk Bestuur de aanzienlijke som van 67,000 Gld. te koste gelegd: want op eene onbekrompene en doeltreffende wijze werd aan deze stedelijke instelling álles besteed, wat der eerbiedige zorg voor de laatste rustplaats der geliefde betrekkingen onzer stadgenooten waardig mogt zijn. Als een sieraad dezer stad, is deze schoone Begraafplaats thans niet meer, als vroeger, eene plaats van afschrik en somberheid, maar het lagchend beeld van leven en onsterfelijkheid, die op de graven worden verkondigd. Doodsche stilte toch moge in den winter over deze plek waren, als de sneeuw het dorre geboomte bekleedt — leven en werkzaamheid keeren uit dezen schijnbaren dood terug, zoodra de lente deze zelfde boomen en struiken met frissche bladeren en bloesems versiert. Vandaar, dat wij, wandelende op deze plek, denkbeelden in ons voelen oprijzen, welke ons geloof en onze hoop verlevendigen. Ieder roept zij waarschuwende toe:

Dit aanzijn zal u ras begeven,
O Mensch! gebruik het wijs.
Het heeft, verknocht aan 't volgend leven,
Een eindeloozen prijs.

De kleinste ontwikkling houdt haar waarde,
Wat ook de tijd verstoort;
Maar 't zaad, dat eens verstikt in de aarde,
Brengt nimmer vruchten voort.

(*) Uitvoeriger narigten bevat de *Geschiedkundige Beschrijving*, II, 239.

LEEUWARDEN.

Het Stadhuis en Hofplein

HET STADSHUIS EN HOFPLEIN.

Bij de voorstelling van eenige voorname gebouwen dezer stad verwachte niemand, dat wij afbeeldingen van kunstgewrochten der bouwkunst kunnen mededeelen. In het algemeen moge het noordelijk gedeelte van *Nederland* daarmede schaars bedeeld zijn — het allerminst vindt men die in *Friesland*, waar de bouwkunst nooit die hoogte bereikte of die weelde ten toon spreidde, welke elders de bewondering en hulde der nakomelingschap verdienen. Maar, wie een net en deftig gebouw wil zien, en er prijs op stelt, dat zijne inrigting geregeld en overeenkomstig zijne bestemming zij, — hem kunnen wij de bezigtiging van het Raadhuis aanbevelen; en zeker zal hij het niet verlaten, zonder het „een Cieraad en Ornament van de Stadt" genoemd te hebben, waartoe zijne stichters het bij de bouwing bestemden.

Die stichters waren de Magistraat en Vroedschap van *Leeuwarden*, welke het in 1715, ter plaatse van het oude Raadhuis of de vroegere *Auckama-stins*, niet uit de stadskas, maar uit hunne onderlinge beurs, door en naar het plan van den Bouwmeester CLAES BOCKES BALCK lieten bouwen. De driejarige Prins WILLEM CAREL HENDRIK FRISO, waarop toenmaals alle hoop des vaderlands was gevestigd, leidde daarvan op den 1 April van genoemd jaar den eersten steen. Het werd toegewijd aan den *Vrede en Geregtigheid*, waarvan de beelden ter weerszijden der puije werden geplaatst, om,

met het beeldwerk in de frontespice, hetwelk de Wijsheid, houdende het Stads-Wapen, nevens de Wet, de Regtvaardigheid en Voorzigtigheid voorstelt, het eenige sieraad des voorgevels uit te maken. Inwendig werd het voornamelijk versierd door een kunstig gestukadoord plafond der vestibule, door een eikenhouten bordes-trap met fraai gesnedene ballustrade, en door een rijk tapeetwerk (*Gobelins*) op de Raadkamer, waarvoor alleen 1050 Gld. betaald werd. De gezamenlijke kosten van den opbouw hebben ongeveer 50,000 Gld. bedragen.

Hoe geschikt dit gebouw voor zijne bestemming ook ware — er ontbrak nog eene Groote Zaal aan, vooral ten behoeve van plegtige en feestelijke zamenkomsten. In 1760 werd er een afzonderlijk gebouw aan de achterzijde geplaatst, ter bekoming van zulk eene zaal, welke eene oppervlakte van 130 vierkante ellen bekwam. Naar den toenmaligen smaak werden de wanden met eikenhouten beschot- en lofwerk keurig betimmerd, waar tusschen de levensgroote afbeeldingen van de Friesche Stadhouders en eenige zinnebeeldige voorstellingen werden geplaatst; terwijl er verder aan de versiering dezer fraaije zaal op eene onbekrompene wijze geene moeite en kosten gespaard werden: kosten, die alleen voor deze zaal of dit achtergebouw de som van 30,000 Gulden te boven gingen, en welke mede uit de Magistraats- en Vroedschaps-Beurs gehoed zijn geworden. Nadat de genoemde afbeeldingen in 1795 weggenomen waren, is de tegenwoordige Regering begonnen deze vakken weder te vullen, en zijn er in 1832 en 1836 twee fraaije en groote portretten van *Koning* WILLEM I en *Prinses* MARIA LOUISA, door den schilder VAN DER KOOI geleverd, in geplaatst, welke misschien door meerdere gevolgd zullen worden.

Die zaal en deze stukken, benevens op de Vertrekkamer de wandschildering van BEEKKERK, voorstellende Mozes met de zeventigen des volks van Israël, en bijzonder de fraaije nieuwe Raadzaal met wanden van kunstmarmer, welke eerst in Mei 1847 is voltooid, zijn, buiten de genoemde, thans de voornaamste sieraden van dit gebouw, welks geschiktheid voor zijne bestemming in de laatste jaren door eene belangrijke vertimmering evenzeer is verbeterd, als deszelfs voorkomen door een breed bordes met kandelabres voor gazlicht is bevorderd. Merkwaardigheden van oudheid en kunst bevat bovendien het Stedelijk Archief, in drie bovenlokalen, waaronder hoogst belangrijke Charters, Archiven, Boeken, Platen, Portretten en andere voorwerpen, welke tot deze stad betrekking hebben, alsmede het forsche zwaard van *Groote Pier*, gevonden worden.

Met het oog op de Plaat, moeten wij omtrent den stand en de nabijgelegene gebouwen hier nog iets bijvoegen. De digtbebouwdheid dezer stad onthield haar een groot sieraad: ruime pleinen. Men heeft getracht dit gebrek hier te vergoeden, door het overkruinen van eene binnengracht, zoodat de gansche ruimte op de plaat, tot aan de boomen op den achtergrond, ééne brug is van ongeveer 100 Ned. ellen lengte. Deze merkwaardigheid valt echter weinig in het oog, doch is van groot belang als voorplein niet enkel van het Stadshuis, maar ook van het daarnevens gelegene Koninklijk Paleis, of het Hof der vroegere Stadhouders van *Friesland*, het stamhuis van het tegenwoordige Koninklijk geslacht: een breed en eenvoudig gebouw met binnenplein en tuin (aan de linkerzijde der Plaat), hetwelk vooral bezienswaardig is wegens de hier bewaarde fraaije verzame-

lmg groote afbeeldsels van de Friesche Stadhouders en andere Nassausche Vorsten en Vorstinnen, die hier eertijds gezeteld waren.

Daar tegenover, en achter het Stadshuis, is het oude gebouw der Hoofdwacht in 1844 vervangen door een zeer fraai modern gebouw, hetwelk onderscheidene bestemmingen heeft. Beneden dient het tot Hoofdwacht der bezetting; ter zijde daarvan is het Bureau van Policie; daar boven zijn lokalen ten behoeve van het Kantongeregt; terwijl er nog twee andere vertrekken gebruikt worden ten dienste van de Militiezaken, de Patenten enz., zoodat het, aan het Stadshuis verbonden, eene belangrijke uitbreiding aan dit gebouw heeft gegeven.

Het huis met spitse schoorsteenen ter regterzijde op den achtergrond is het Provinciaal gebouw, bestemd tot woning voor den Heer *Gouverneur van Friesland.* Verder reikt het gezigt (hetwelk genomen is uit een der vertrekken van het Old Burger-Weeshuis) over de binnengracht, de Ee-wal, welke aan de noordzijde met boomen is beplant. Behalve deze, zijn de straten, welke op dit plein uitkomen: de Groote en Kleine Hoogstraat, de St. Jakobsstraat, de Beijerstraat, de Weerd, de Raadhuisstraat en het Heerenwaltje. De poort ter zijde van het Paleis leidt naar het St. Anthonij-Gasthuis, een groot en net gesticht, door ruim 70 proveniers bewoond. Aan de regterzijde (buiten de plaat) bevindt zich aan dit plein nog het Regt- of Raadhuis der Grietenij *Leeuwarderadeel*, wier bestuur hier gezeteld is, welk gebouw in 1843 veel vergroot en verbeterd is (*).

(*) Omtrent al de vermelde Gebouwen vindt men uitvoeriger berigten in de *Geschiedkundige Beschrijving*, II, 16, 179, 341, 295, 255, 348, 362, 202.

Gezigt op de Stads-Waag en de Nieuwestad.

DE STADS-WAAG EN DE NIEUWESTAD.

Al moge *Leeuwarden* ook gebrek hebben aan ruime pleinen — ongaarne zouden wij nogtans het voornaamste marktplein dezer stad vergroot en het Waagsplein met de Langepijp vereenigd zien door de wegruiming van een gebouw als de Stads-Waag. In ons oog toch heeft het in vorm en voorkomen veel behagelijks, al neemt het ook eene groote plek gronds in, welke anderen welligt liever gebruikt zouden zien om parade te maken. Doch *Friesland* is geen land van parade-maken, maar eene provincie van landbouw en veeteelt, waarvan Boter en Kaas hoofdprodukten zijn, wier uitvoer jaarlijks schatten in dit land brengt; en vandaar dat Frieslands Hoofdstad tot marktplaats van boter en kaas een gebouw behoort te bezitten, welks stand, vorm en inrigting blijken dragen van den hoogen prijs, waarop hare Regering deze bronnen van volkswelvaart schat, en van hare zorg, om de beletselen van den handel weg te ruimen en om orde en gemak te bevorderen. Dáárom en opdat dit gebouw op dezen stand, in het voornaamste gedeelte der stad, haar tot sieraad mogt verstrekken, werd er aan deszelfs uiterlijk voorkomen bestendig zoo veel zorg besteed.

Inderdaad, de aanvoer van Boter uit bijna het gansche Arrondissement *Leeuwarden* is van dát belang, dat hier op sommige marktdagen weleens 1400 vaten ter markt gebragt worden; terwijl de gansche aanvoer in 1847 heeft bedragen 40,000 vaten, welke (naar een middelprijs van 100 Cts. het Ned. pond, of *f* 40,02 het vat van 40 pond) een kapitaal vertegenwoordigden van 1,600,000 Gulden.

Deze gansche massa werd wekelijks bijna geheel naar *Londen* gevoerd. Evenzoo de Kaas, waarvan de aanvoer in 1847 hier 190,000 Ned. ponden bedroeg, welke gemiddeld eene waarde had van 35,000 Gld. Deze opgaven uit ééne stad kunnen tevens ten proeve verstrekken van de gansche opbrengst dezer produkten in deze geheele provincie, welke in dat jaar 111,525 runderen boven de twee jaren en 61,551 daar beneden op hare weiden telde. Van de 80,000 schapen, welke dit gewest bevat, wordt ook de Wol in groote hoeveelheden in deze Waag gewogen (*). De bedrijvigheid, welke er alzoo op een marktdag in en bij de Waag heerscht, levert een belangwekkend gezigt op, te midden der drukte van eene weekmarkt, welke, talrijk bezocht en door de gansche stad verspreid, als eene der voornaamste marktplaatsen van ons land bekend is.

Dit gebouw der Waag werd hier ten jare 1595 gesticht in plaats van een oud en kleiner gebouw, dat aan de oostzijde van het Waagsplein aan de Waags- of Tontjepijp stond. De toenemende handel en welvaart, welke deze stad sedert de groote omwenteling in kerk en staat van 1580 genoot, deed der Regering een grooter en fraaijer gebouw stichten, en met nieuwe evenaren en gewigten voorzien. Later werd de binnenruimte verbeterd, en versierd met de afbeeldingen van buitengewoon zwaar vee, dat hier werd gewogen. Het ruime boven-lokaal had achtereenvolgens onderscheidene bestemmingen. Eerst werd het gebruikt tot het houden van verkoopingen, daarna tot de zittingen van het krijgsgeregt, en vervolgens tot Burgerwacht, terwijl een gedeelte tot een verblijf van

(*) Volgens opgaven van den Waagmeester en van Gouverneur en Gedeputeerde Staten in het jaarlijksch Verslag van 1848.

de Nachtwacht werd afgestaan. In 1826 werd het ingerigt tot eene Stedelijke Muzykschool, waarvoor het in 1841 tot eene fraaije zaal met koepelzolder veel werd verbeterd. Na de opheffing dezer school, in 1847, wordt het lokaal door de Muzykvereeniging: *Euphonia*, gelijks soms ook tot Tentoonstelling van schilderijen enz. gebruikt.

Er is in het Stedelijk Archief eene schilderij bewaard, bevattende eene zeer merkwaardige voorstelling van het gebruik, hetwelk in den jare 1648 van de Stads-Waag is gemaakt tot afkondiging van den kort te voren te *Munster* met den Koning van *Spanje* gesloten Vrede. Daar deze een einde maakte aan den tachtigjarigen oorlog en *Nederland* tot een vrijen en onafhankelijken Staat verklaarde, wilde de Regering, dat deze afkondiging overal met luister zoude plaats hebben. Dit geschiedde op den 26 Mei 1648, en wel, volgens daarbij gevoegde aardige beschrijving, op de volgende wijze:

„Volghens de resolutie der Ed. Moghende Heeren Ghedeputeerde Staten deser Provincie, om de Vrede met behoorlycke staetsy ende solemniteyten af te kondighen, is binnen Leeuwarden *op de Bree-markt aen de Waghe nae de Oost-kant opgherecht een groot ende heerlyck Tonneel ofte* Theatrum, *bykans van een mans hooghte, overal met groen Laken bekleedt. Voor aen stonde een Pulpitum ofte lessenaer met de Wapenen van Vrieslandt; daer nae vertoonde sich een* Arcus Triumphalus, *met vier Pilaren onderset synde ende behangen met schoone Tapeten; boven aen tusken yeder Pilaer hinghen drie kransen, van groene Twyghen en Bloemen ghevlochten synde, ghelyck oock het* Theatrum *voor met Bloemen bestroyt was." Op de lijst was een latijnsch vers tot opschrift, van Dr.* H. NEUHUSIUS, *en daar boven twee beelden van den Vrede en de Geregtigheid, die elkander „lieflyck omhelsden en kusten: alles seer cierlyck nae de kunst van* Architecture *gemaeckt ende onder met dese Spreucke verryckt synde:*

OPUS JUSTITIAE PAX.

„Op het bovenste Theatrum, *oock met groen Laken rondom bekledet, saten, doch bedeckt, verscheydene Musicanten, seer aerdich spelende ende singhende, gelyck oock de Trompetten aen beyde zyden buyten het groen kleed deden.*

„Tusschen vyff Compagnyen Musquettiers en Pieckeniers door, quamen te twe uyren van het Collegium *af de Heeren Gedeputeerden met haer Secretarius, Deurwaerders, Clerquen, Camer-Boden enz. seer staetlyck in goede ordre; traden, na dat sy met blasen der Trompetten ende af-branden der Musquetten ontvangen waren, op het Tonneel, waernae d'Heer* Secretarius Beyma *achter het Pulpitum d'Articulen van de Vrede den Volcke voor las. Daer op volgden verscheyden Musycken, blasen der Trompetten ende Muskettaden. Terstond vinghen de Clocken aen tè luyden, de Stucken wierden af-gheschoten ende des avonds heeft men met Pick-Vatten ghevierd.*"

Oòk in 1841, bij de eerste komst van Koning WILLEM II en familie in *Friesland*, werd deze oostzijde der Waag versierd met een fraaijen corinthischen tempel met beelden, wapens en chasinetten, welke, even als eene soortgelijke versiering aan de westzijde, bij de illuminatie eene luisterrijke uitwerking deden.

Wegens de kleine schaal der plaat, zijn ter wederzijden van de Waag de voornaamste gebouwen naauwelijks te onderkennen. Aan de linkerzijde zouden daaronder de aandacht verdienen het aanzienlijk huis met balkon, in 1817 door Jhr. v. L. VEGILIN VAN CLAERBERGEN gesticht; het fraaije Magazijn van SINKEL, in 1843 op een grootschen voet vernieuwd; het breede huis van den Heer Burgemeester Mr. J. H. VAN BOELENS, vanwaar de Nieuwestad zich met eene bevallige kromming verder westelijk voortzet. Het laatste gebouw aan de regterzijde is dat der *Groote Societeit*, aan de Langepijp, in 1825 daar, ter plaatse van twee vroegere huizen, gebouwd (*).

(*) Meerdere bijzonderheden omtrent deze gebouwen bevat de *Geschiedkundige Beschrijving*, II, 18, 202, 257, 436, 274, 233, 276.

LEEUWARDEN.

Gezigt op den Noordelyken ingang van de Stad de Gazfabriek enz.

GEZIGT

OP DEN

NOORDELIJKEN INGANG VAN DE STAD, DE GAZ-FABRIEK ENZ.

Iedere eeuw, ja in vele opzigten zelfs elke leeftijd, heeft zijne eigene behoeften en vereischten; en de verpligting van de Regeringen, om daaraan te voldoen, en om te gelijk de verfraaijing van de steden daaraan te verbinden, heeft veranderingen te weeg gebragt, welke de gansche herschepping van sommige oorden ten gevolge hadden. Veranderingen, zoo aanzienlijk, dat soms bijna alle sporen zijn uitgewischt van den toestand dier plek in vroegere tijden.

Zij zijn, God lof! voor ons toch voorbijgegaan die onrustige eeuwen, waarin het behoefte en vereischte was, om zich tegen gevreesde aanvallen van veroveringzuchtige buiten- en binnenlandsche vijanden te verdedigen, door de steden met breede grachten, hooge wallen en dwingers te omringen en met dubbele poorten te bevestigen. Thans niet meer binnen de grens van die grachten beperkt, kunnen de ingezetenen zich nu vrijelijk daar buiten vestigen, zonder hunne erven meer ter bede te bezitten, en kunnen de steden zich van lieverlede naar plaatselijke omstandigheden uitbreiden en haren omvang welligt eens verdubbeld zien. Zelfs zijn hier en daar de sporen der vroegere grenzen of afscheidingen naauwelijks meer merkbaar. Die stijve wallen en stugge poorten met hare duistere en onreine gewelven, welke vroeger de intrede ook van deze stad veronaangenaamden, en die onze vaderen, naar hunne begrippen van vrijheid en vrede, bij dag en nacht zoo trouwhartig bewaakten, — zij zijn weggevaagd,

en vervangen door breede kaden en lagchende plantsoenen, welke *wij* als beelden van vrijheid en vrede beschouwen, welke de dompige achterbuurten der stad het aanzien gaven van frissche en welvarende wijken, en welke ons, zoo nabij onze woningen, bekoorlijke natuur-tafereelen te genieten geven. Voorzeker, niemand, hoe gehecht ook aan oudheden en merkwaardige gebouwen, zal dien vroegeren toestand terugwenschen, en niet erkennen, dat de voorregten en genoegens der bewoning van deze stad door die merkwaardige verandering grootelijks zijn toegenomen.

Het gezigt, op bijgevoegde Plaat voorgesteld, is zeker eene van die punten, welke, ten gevolge der slooping van de Stedelijke vestingwerken, de grootste verandering hebben ondergaan (*). Waren die vestingen een vereischte van de vroegere eeuwen — onze eeuw had behoefte aan Licht, aan Leven, of betere middelen van verkeer door Straatwegen, en aan Timmer- en Turfschuren, waarvan wij de gebouwen aan de regterzijde der plaat als op één punt vereenigd zien. Vroeger stond hier de *St. Catharina-* of *Hoeksterpoort*, dus genaamd, omdat zij omstreeks 1485 geplaatst was aan de noordzijde van het vroegere dorp *Hoek* (in 1435 met *Oud-Leeuwarden* tot ééne stad vereenigd), en omdat de Kerk dier parochie (het tegenwoordige *Stads-Werkhuis*) aan de H. CATHARINA was gewijd. In 1543 en 1570 vernieuwd, in 1584 met een veel grooter ravelijn of dwinger daar vóór versterkt, en in 1610 hersteld en met kloeke torens versierd, waar naast in 1625 eene nieuwe Waterpoort werd gebouwd, was zij, met de daar nevens gelegene Hoeksterschans zeer geschikt, om de stad aan deze zijde te be-

(*) Ter verklaring van het gezigtspunt diene, dat deze teekening is genomen van het lokaal, boven de *Leeuwarder Courant-drukkerij*, en alzoo van uit de hoogte is voorgesteld.

schermen. Als zoodanig werd zij ook steeds met zorg onderhouden, daar de stad van de provincie jaarlijks bestendig 3000 Gld. tot onderhoud van hare fortificatiewerken genoot.

Doch sedert deze toelage was vervallen; sedert in de wereldgebeurtenissen van het begin dezer eeuw de vooruitgaande belegeringskunst getoond had, hoe gering het vermogen was van zulke vesten bij de aanwending van eenige magt, en sedert de algemeene vrede van 1815 de vrees voor het op nieuw uitbreken van den oorlog bijna geheel ter zijde had gesteld; sedert dat alles hechtte ook de Regering dezer stad mindere waarde aan hare vestingwerken. Vandaar het wegbreken van de *Tuinster-Land-* en *Waterpoorten* in 1818 en van de *L. Vrouwe-* en *Wirdumer-Buitenpoorten* in 1820 en 1822, totdat in 1831, nadat het poort- of sluitgeld was afgeschaft, ook aan de beurt kwamen de *Hoekster-Binnen* en daarna de, in 1783 fraai vernieuwde, *Buitenpoort* (*).

Reeds was men een jaar te voren begonnen, het ravelijn of den Hoekster-dwinger af te graven, ten behoeve van den *Straatweg naar Groningen*, welke daar midden door heen gelegd werd, waarom de hier aanwezige korenmolen en woning afgebroken en verplaatst werden aan het Marsumerbinnenpad. Op den hoek van dien dwinger werd alsnu in den straatweg eene draaibrug en brugwachterswoning gebouwd.

Het oostelijk gedeelte van dit terrein was door het Stedelijk Bestuur reeds in 1824 gebezigd tot het bouwen van eene groote *Stads-Timmerschuur* en daaraan verbondene woning van den Stads-

(*) Zie van deze en de overige Stads-Poorten nette afbeeldingen in het tweede deel der *Geschiedk. Beschrijving*, bl. 218 en 222; en omtrent al de aangestipte onderwerpen meer uitvoerige berigten aldaar I 89, 189, 240, 360; II 50, 157, 216, 219, 258, 280, 286.

Timmerbaas (later van den Stedelijken Architekt), welk huis nu aan dien straatweg een gunstigen stand bekwam; terwijl de overige ruimte daar vóór in 1833 tot plantsoen en wandelpad werd aangelegd.

Doch van dezen dwinger werd nog meer partij getrokken. Ter oostzijde aan de Stadsgracht liet de Regering in 1830 eene groote *Turfschuur* bouwen, waarin ongeveer 9,000 ton turf, ten behoeve der verschillende armbesturen, kon worden opgeslagen. In 1839 werd deze vergroot met eene tweede schuur, tot berging van nog 12,000 ton turf, met oogmerk, om dien, met even weldadige zorg, bij strenge winters, aan de armen uit te reiken of tegen een geringen prijs aan minvermogenden over te doen.

Tusschen deze gebouwen aan de Stads-Timmerwerf en den afgegraven wal werd in 1840 nog eene groote ruimte gronds aangewonnen door het dempen van de Trekschippershaven. Eerst werd hierop eene lange loods tot Kavallerie-stal geplaatst; doch toen deze eerlang zijne bestemming had verloren, en JOHN BRYAN in 1845 bij de Regering aanzoek deed, om eene plek gronds tot het bouwen van de *Gaz-fabrijk* voor de door hem aangenomene stedelijke straatverlichting, werd hem daartoe deze ruimte gegund. Aan de voorzijde daarvan werden nu twee nette woonhuizen geplaatst, welke het hunne toebragten tot versiering van dit oord bij de intrede van de stad. De kleine brug daar vóór verbindt het daar nevens gelegene *Hoeksterpad* met de *Noorderkade*, beide door het afgraven van den Stadswal ontstaan, terwijl de oude brug, ter linkerzijde der plaat, naar den *Arendstuin*, *Camstraburen* en den straatweg naar de Begraafplaats leidt. Het hooge gebouw, aan de ophaalbrug (de *Verwersbrug*) over den mond der Ee of de Trekvaart naar *Dokkum*, is het *Blaauwhuis*, eene herberg op den hoek der rijkbevolkte buitenbuurt *Oud-Galileën*, welke met hare fabrijken en molens ongeveer een kwartier uur gaans lang is.

LEEUWARDEN.

Geteek. door L. Reynders — Uitgegev. H. W. Eekhoff 1846 — Steend. v. C. W. Mieling 's Hage

Het Hoofdgebouw van den Prinsentuin, over de Stadsgracht gezien

GEZIGT

OP HET

HOOFDGEBOUW VAN DEN STADS- OF PRINSENTUIN,

aan de noordzijde van over de Stadsgracht gezien.

Bij de eerste Plaat dezer *Twaalf Gezigten* hebben wij reeds de hoofdpunten medegedeeld der geschiedenis van den voormaligen Lusthof der Stadhouders van *Friesland* uit het Huis van Nassau en Oranje. Eéne bijzonderheid hebben wij daarbij onvermeld gelaten, omdat deze tot verklaring moest strekken van de thans hierbij gevoegde Plaat, die het vroeger *binnen* den tuin voorgestelde Zomerhuis vertoont, zoo als het zich daar *buiten* te midden der beplanting van den noordelijken Stadswal voordoet. Die bijzonderheid is: dat de tuin weleer, en zelfs nog gedurende twintig jaren na den vernieuwden aanleg, door een hoogen wal, met zwaar geboomte beplant, was omgeven, zonder eenig uitzigt naar buiten toe te laten, zoodat men altijd tusschen hooge boomen en houten staketsels was ingesloten.

Twee omstandigheden werkten mede, om hierin eene gunstige verandering te weeg te brengen, ter verhooging der waarde van deze schoone plek. Het waren: de bouwvalligheid van het oude, onder *Prins* HENDRIK CASIMIR II gebouwde, Zomerhuis, en het plan der Regering tot verdere voltooijing van de afgraving en beplanting van de Stadswallen, waarmede men tot de noordzijde was gevorderd, nadat de Wester-plantaadje aangelegd en de Jakobijner-dwinger reeds vroeger afgegraven en bebouwd was.

In 1842 werd dan dat oude Zomerhuis afgebroken en vervangen door het tegenwoordige eenvoudig nette gebouw, bestaande uit eene ruime beneden- en bovenzaal, aan welke laatste, over de twee vleugels, balkons toegevoegd werden, ten einde een ruim uitzigt te geven over de schoone westelijke en noordelijke omstreken der stad. Niet minder echter eerlang over de beplantingen der wallen zelve, te midden waarvan het gebouw op een uitstekenden hoek geplaatst was. Want nog in December des zelfden jaars werd er een aanvang gemaakt met het afgraven van het bolwerk aan de oostzijde, welke arbeid in den volgenden winter om den tuin heen naar de westzijde werd voortgezet, en waarin ook het ruime terrein van den Oldehoofster-dwinger werd betrokken. De afgegravene aarde strekte om de hoeken der gracht te vullen en tot bevallige glooiwerken te vervormen, waarover tevens, boven de wandelpaden langs het water, een rijweg werd gelegd, welke, als toenadering tot den tuin, eene belangrijke aanwinst was.

Maar ook van binnen ontving de tuin aan deszelfs smalste zijden eene aanwinst van grond, dewijl de hooge hoeken der wallen met het zware geboomte bewaard bleven en binnen den omvang van den tuin getrokken werden, waardoor daaraan twee hooge punten zijn toegevoegd, welke thans over de bloeijende plantsoenen en de daar om heen kronkelende breede gracht een schoon uitzigt aanbieden. Dat uitzigt uit den tuin naar buiten werd aan de westzijde nog veraangenaamd door het plaatsen van een netten koepel of op kolommen rustende tent, benevens eene verlengde galerij met ramen, welke inderdaad veel tot versiering van den tuin zoowel als van de plantaadje hebben bijgedragen. De aanleg van den tuin werd alzoo door dat alles met dien daar buiten in overeenstemming gebragt, waardoor een grootsch en bevallig geheel is ontstaan, zoo als zelden ergens zal worden aangetroffen.

Bij al deze aanwinsten werd er echter intusschen ook eene opoffering van den tuin gevorderd: doch ten behoeve van een onderwerp, dat dezer Stad en harer Regering nog meer tot eere, dan deze schoone plek haar tot sieraad verstrekt. Aan de westzijde van den Stadhouderlijken hof was eene ruime plek gronds verbonden, welke vroeger door hekwerk daarvan was afgescheiden, en om welke bij den nieuwen aanleg alleen een wandelpad was gelegd. Naast den hof van den vroegeren Stads-Schutters-Doelen gelegen, droeg zij den naam van het *Tournooiveld*, en was eertijds een ren- of pikeurperk der Prinsen, waartoe het een eigen ingang had aan de Doelestraat. Het was een veld, zeer geschikt tot het houden van volksfeesten, zoo als wij er daar een, bij de terugkomst der Schutters uit het leger in 1834, met vreugde gevierd hebben. Gebrek aan beschikbaren grond deed de Regering in 1840 besluiten, om het westelijk gedeelte van dit Tournooiveld te bezigen tot het bouwen van een aanzienlijk gebouw, bestemd tot eene *Tweede Stads-Tusschenschool* en tot eene *Bewaarschool* voor kinderen van behoeftige ouders (*). — Bij het doorwandelen van den tuin stuit het oog alzoo aan het westelijk einde op den breeden gevel van dit dubbele gebouw; en te midden der herinneringen aan de edele Vorsten, die hier eenmaal rust en verpoozing zochten, staat het dáár als vertegenwoordiger van eene der grootste weldaden en merkwaardigheden van onzen leeftijd en van deze Stad, wier Regering, door wijze zorg voor het lager Onderwijs en het stichten van een aantal voortreffelijke Schoolgebouwen, zich bij tijdgenoot en nakomeling verdienstelijk gemaakt en lof en eere, ook van vreemden, daarvoor verworven heeft.

(*) Een gedeelte van dit gebouw is aan de regterzijde der Plaat zigtbaar. Over den Oldehoofster-toren zullen wij nader spreken.

Tot staving van het hier vóór vermelde, is het voor velen misschien niet ongepast hier aan het slot bij te voegen, dat het Stedelijk Bestuur, van 1818 tot 1847, de navolgende Scholen, meerendeels groote en nieuwe gebouwen, heeft gesticht, welke tevens uit de Stadskas onderhouden worden: 1°. een Stedelijk Gymnasium, met drie schoollokalen en 48 leerlingen; — 2°. eene Fransche Kostschool voor jongens, met 60 leerl.; — 3°. eene Fransche Kostschool voor meisjes, een nieuw en zeer fraai gebouw, met 90 leerl.; — 4°. eene Stads-Burgerschool voor jongens, met 140 leerl.; — 5°. eene Stads-Burgerschool voor meisjes, met 100 leerl.; — 6°. eene Eerste Stads-Tusschenschool, met 370 leerl.; — 7°. eene Tweede Stads-Tusschenschool, met 440 leerl.; — 8°. eene Derde Stads-Tusschenschool in de Voorstad het Vliet, met 150 leerl.; — 9°. eene Vierde Stads-Tusschenschool in de Voorstad Oud-Galileën, met 170 leerl.; — 10°. eene Eerste Stads-Armschool voor meisjes, met 500 leerl.; — 11°. eene Tweede Stads-Armschool voor jongens, met 480 leerl.; — 12°. eene Derde Stads-Armschool in het Nieuwe Stads-Weeshuis, met 150 leerl.; — 13°. eene Hulp-Armschool, welke eerlang door eene Vierde Stads-Armschool zal vervangen worden, met 200 leerl.; — 14°. eene Stads-Bewaarschool voor kinderen van behoeftige ouders, met 200 leerl.; — 15°. eene Stads-Israëlitische Armschool, met 120 leerl.; — 16°. eene Stads-Bouwkundige Teekenschool, met 70 leerl.; — 17°. eene Stads-Handteekenschool, met 65 leerl. (de beide laatste in zalen ter zijde van de Latijnsche scholen, waarvan eene thans mede gebruikt wordt tot eene Naaischool voor behoeftige meisjes). De Stedelijke Muzykschool boven de Stads-Waag, in 1826 opgerigt, is in 1847 opgeheven (*).

(*) Dit uitmuntend geheel, op eene onbekrompene wijze tot stand gebragt en onderhouden, bewoog den Hoogleeraar en Schoolopziener TH. VAN SWINDEREN in 1847 tot het schrijven van een werkje, getiteld: *het Lager Schoolwezen te Leeuwarden aan Groningen en aan andere groote Steden in Nederland ter navolging voorgesteld; met twee Bijlagen en Tabellen.* De geschiedenis dezer scholen komt voor in de *Geschiedk. Beschrijving*, II 222—235. Bij 9 dezer 17 scholen zijn tevens geschikte Onderwijzers-woningen gevoegd.

De Societeit AMICITIA, of Gezigt bij de intrede van de stad aan de Zuidzijde

DE SOCIETEIT: AMICITIA,

OF

GEZIGT BIJ DE INTREDE VAN DE STAD, AAN DE ZUIDZIJDE.

Inderdaad, voor iemand, die sedert twintig jaren deze stad niet bezocht, moet de verandering even belangrijk als het contrast treffend zijn, om op de zelfde plaats, waar vroeger de oude *St. Jakobs-* of *Wirdumerpoort* met hare zware muren en hangtorens stond, thans een groot en sierlijk gebouw aan te treffen, dat den vriendelijken naam van *Amicitia* op zijn voorhoofd draagt, en bestemd is tot eene plaats van uitspanning en gezellig verkeer voor den deftigen burgerstand. De vorige eeuwen mogten behoefte hebben aan krachtige vesten en verdedigingswerken — onze eeuw heeft behoefte aan onderling verkeer en vriendschappelijk genot. En zoolang deze hier zoo gepast gezocht en zoo min misbruikt worden, als tot heden het geval was, zal dit gebouw dezer stad evenzeer tot een waardig sieraad verstrekken, als deze inrigting aan hare bestemming zal beantwoorden.

De oorsprong van dit gebouw was hierin gelegen, dat de meeste leden lang met elkander als Societeit vereenigd waren geweest in lokalen, toebehoorende aan partikuliere personen, van wier willekeur men dikwijls al te afhankelijk was. Toen nu in 1839, bij het eindigen der huurjaren van het lokaal, het getal leden tot 110 was gestegen, achtte men het wenschelijk, onderling vereenigd te blijven en een onafhankelijk bestaan te bekomen, door het stichten van een eigen en doelmatig inge-

rigt gebouw. Bij de moeijelijkheid en kostbaarheid, om daarvoor een geschikten stand in de stad te bekomen, verzocht men van het Stedelijk Bestuur de vergunning, om daartoe gebruik te maken van eene plek aan de nieuwe beplanting ter zuidzijde der stad, waar tevens ruimte was, om er eene kolfbaan bij aan te bouwen. Gereedelijk werd die vergunning verleend, dewijl ook het plan en de teekening, door den Architekt TH. ROMEIN ontworpen, de verwachting schonk, dat het uitwendig voorkomen van zulk een aanzienlijk gebouw niet weinig tot sieraad zou strekken van de intrede der stad aan deze zijde. Op den 11 April 1840 werd dan het gebouw aanbesteed voor de som van 26,700 Gld. Reeds den volgenden zomer was het in zooverre voltooid, dat het door de leden kon worden betrokken. De fraaije bouworde van het geheel, dat zich op dien stand zoo gunstig voordoet, en de doelmatige inrigting van de lokalen, vooral van de groote en schoone Bovenzaal, voldeden algemeen, en niet minder de zeer geschikte Kolfbaan, welke, met een sierlijk op kolommen rustend front voorzien, tevens ingerigt werd, om daarin 's winters Concerten en Danspartijen te houden (*).

De bouwmeester van deze Societeit, P. J. VAN DER WAL, (die later ook het grootsche Akademiegebouw te *Groningen* mogt tot stand brengen) verkreeg in 1841 vergunning, om, op de overige ruimte ter oostzijde, voor zich een net woonhuis te bouwen aan den Nieuwen weg, welke daar langs, over den vroegeren wal, naar het Stads-Burger-Ziekenhuis was aangelegd.

(*) De Bovenzaal is lang 13,34 en breed 8,84 el; de daaraan behoorende Biljartkamer is lang 7,71 en breed 6,49 el. De Kolfbaan heeft eene lengte van 27,56 el en eene breedte van 10 el, alles binnen de muren.

Doch het wegbreken van de poort en het vervangen daarvan door deze gebouwen was hier niet de eenige belangrijke verandering. Het gansche oord, waarover de Societeit thans zulk een schoon uitzigt geniet, is van gedaante veranderd, door het afgraven van den wal, het dempen van de binnengracht, het afbreken van de Buiten- en Binnenpoorten en van de twee Waterpoorten, het aanleggen van de brug en den weg enz.

Vroeger toch liep de weg en brug langs de oostzijde van den Wirdumerpoorts-dwinger tot nevens het logement: de Posthoorn. Doch na het aanleggen van den *Straatweg op Zwolle*, in 1827, werd het verkieselijk geacht, de brug bij eene voorkomende vernieuwing regt voor den ingang van de stad te plaatsen. Dit geschiedde in 1831, en gaf deze *Zuiderbrug* en nieuwe weg, midden door den dwinger heen gegraven, aan deze intrede van de stad een veel gunstiger voorkomen. Dit werd vervolgens nog meer verbeterd, toen men in het begin van 1835 er toe overging, om ook de zoo lang gespaarde Wirdumer-Binnenpoort af te breken, en het gansche terrein in dier voege aan te leggen en te beplanten, zoo als het zich thans vertoont.

De groote ruimte, waarover men nu te beschikken had, werd mede bestemd tot eene Harddraversbaan, tot Veemarkt en tot een Wagenplein, tot berging van rijtuigen op de marktdagen, waaraan de gevel der Societeit later een gunstigen stand bekwam. Dit gebouw verstrekte tevens tot verfraaijing en verlenging van den *Wirdumerdijk*, dus genaamd, omdat deze oude zeedijk van de Middelzee, waaraan *Leeuwarden* oorspronkelijk was gelegen, van hier zuidwaarts langs het dorp *Wirdum* strekte. Het inkomen van de stad aan deze zijde, langs de breedste harer hoofdstraten,

waarover in het verschiet de *Nieuwe Toren* zich vertoont, is door al deze veranderingen, welke het geheel een aangenaam en vrolijk voorkomen geven, veel verbeterd. Ook zijn de gevels der meeste huizen van den Wirdumerdijk in de laatste jaren vernieuwd en verfraaid. Daar tusschen bevindt zich aan de linkerzijde de nette Kerk der Doopsgezinden, waarvan het voorplein door ijzeren hekwerk van de straat is afgescheiden. Daar tegenover zijn eenige huizen gebouwd op den grond van den vroegeren hof van *Montzima-* of *Aytta-huis*, aan de daarachter gelegene gracht de Weaze. In de 16de eeuw was dit een zeer aanzienlijk huis, toen het bezeten werd door den beroemden Staatsman VIGLIUS VAN AYTTA VAN ZWICHEM, en waarin ook *Hertog* GEORG *van Saksen* en later den Stadhouder BERNARD *van Merode* hunne residentie gehouden hebben. Hoewel nog pronkende met het Keizerlijk wapen in den gevel, is het vervallene huis thans — eene smidse. De drie eerste huizen aan de linkerzijde waren voor twintig jaren, onder de namen van *het Lands Welvaren*, *de Wijnberg* en *de Valk*, de voornaamste Logementen dezer stad. Sedert hebben echter *de Nieuwe Doelen*, *de Phoenix*, *het Wapen van Friesland* enz. meer aan de algemeene behoeften voldaan (*).

(*) Zie meerdere bijzonderheden omtrent al het hier medegedeelde in de *Geschiedk. Beschrijving*, I 15, 79, 168, 186, 208, 352; II 216, 272, 274, 277, 431.

De Kazerne Prins Frederik, de Nieuwe Kaai enz.

GEZIGT

OP DE

KAZERNE: PRINS FREDERIK, DE NIEUWE KAAI ENZ.

Indien wij vroeger het afbreken van de poorten en wallen dezer stad in onzen leeftijd als een aangenaam blijk van vrede en meerdere vrijheid der ingezetenen beschouwden, dan schijnt de gelijktijdige stichting van een aanzienlijk gebouw tot Kazerne, voor eene bezetting van meer dan duizend man, daarmede in tegenspraak te zijn. Doch dit is weinig meer dan schijn: want wie zich herinnert, in hoe verschillende bekrompene en gebrekkige verblijven, in onderscheidene oorden der stad verspreid, het garnizoen vroeger gehuisvest was, hij zal het eene aanmerkelijke aanwinst achten, zoowel voor het belang der stad als ter bevordering van de krijgstucht, dat in dien gebrekkigen toestand op eene onbekrompene wijze is voorzien, en dat dezer stad een gebouw toegevoegd werd, dat haar op dien gunstigen stand zeer versiert.

Reeds in 1818 verzocht *Koning* WILLEM I de Stedelijke Regering het bouwen van zulk eene Kazerne in overweging te nemen; doch ten gevolge der vernieuwing van de bestrating en andere werken werd zulks uitgesteld. Na de ontruiming van de Canselarij, welke van 1814 tot 1824 als kazerne was gebruikt geworden, drong de noodzakelijkheid dermate, dat de Raad den 24 October 1825 besloot, het bouwen van eene groote Kazerne voor te bereiden, waartoe de Stedelijke

Architekt G. VAN DER WIELEN eene reis naar *Holland* deed, om onderscheidene soortgelijke gebouwen te bezigtigen en daarna de plannen op te maken. Nadat deze vervaardigd en aan het oordeel van onderscheidene deskundigen onderworpen waren, besloot de Raad den 2 October 1826, om naar dat plan op den Amelands-dwinger, ter plaatse van het Lands-Arsenaal (hetwelk daartoe werd afgestaan), eene Kazerne te stichten ter huisvesting van duizend man. Op den 21 Maart 1827 werd dit gebouw aanbesteed voor de som van 181,000 Gulden, en vervolgens binnen drie jaren voltooid; terwijl ter oostzijde nog een klein gebouw aan de Stadsgracht werd geplaatst, tot woon- en werkplaats van den geweermaker, tot bergplaats en tot het aanwitten van kleedingstukken. Ter bekoming van een ruim voorplein werden er vijf nabij gelegene woningen aangekocht en weggebroken, zoodat het gebouw, van 75 ellen lengte en 66 ellen breedte, en drie verdiepingen hoog, met 24 zalen en een aantal kamers, geheel vrij kwam te staan. De gezamenlijke kosten met verwen, meubelèren enz. hebben nagenoeg 220,000 Gld. bedragen. Op den 7 December 1829 werd het plegtig ingewijd en door de Stedelijke Regering aan de militaire magt overgedragen. Toen eerlang, na den Belgischen opstand, de stedelijke en landelijke schutterijen opgeroepen en in dienst gesteld werden, kwam dit gebouw zeer te stade, en is er een tijd geweest, dat er ruim 2,200 man te gelijk in de zalen en op de zolders zijn gekazerneerd geworden.

Door de stichting van deze Kazerne echter niet alleen, maar ook door meerdere veranderingen heeft dit oostelijk gedeelte der stad een gansch ander voorkomen verkregen, zoodat de vroegere

toestand thans naauwelijks meer is te herkennen. Aan het punt, van waar het Gezigt op bijgevoegde Plaat is genomen (*), stond eertijds de smalle *Tuinsterpoort* met daaraan, tusschen twee ronde torens met spitsen, verbondene Waterpoort, welke den toegang verleenden naar de aanzienlijke buitenbuurten of voorsteden: het Vliet, de Grachtswal, de Weerklank enz. Met moeite kwam de Regering in 1818 tot het besluit, om de stads vesten te schenden door het wegbreken van deze poorten, waarvoor deze *Tuinsterbrug* werd in de plaats gelegd. Die eerste stap was echter van zeer gewigtige gevolgen, dewijl nu eerlang ook de overige poorten en wallen werden weggeruimd. Zoo werd er vooral hier in 1825 eene groote ruimte bekomen door het weggraven van den stadswal, waardoor eene ruime beschoeide kade, *de Nieuwe Kaai*, ontstond, welke, als lig- en losplaats voor de drukke scheepvaart in dit oord, van veel belang werd, en eerlang voor de Kazerne een even ruimen toegang als eene geschikte exercitieplaats opleverde. Van lieverlede werden ook de geringe woningen van het vroegere onaanzienlijke Achterom verbeterd, zoodat deze nieuwe buurt een net voorkomen verkreeg. Aan het einde daarvan, nevens de boomen (Wijk A, N°. 130), staat nog onveranderd het huisje, waarin den 9 September 1752 werd geboren JACOBUS MARTINUS BALJÉ, de voedsterling van het Nieuwe Stads-Weeshuis alhier, welks redder hij zeventig jaren later werd door zijne edelmoedige dankbaarheid, toen hij, in 1823 als Oud-Raad van Neêrlands Indië bij *Batavia* overlijdende, dit gesticht erfgenaam maakte van zijn vermogen (†).

(*) Namelijk van het bovenvertrek van het hoekhuis, bewoond door Mejufvrouw de Wed. T. APPELHOFF.

(†) Zie over hem: *Het Leven en de Lotgevallen van* J. M. BALJÉ, Leeuw. 1835.

Aan de regterzijde der Plaat is ter overzijde van de Stadsgracht aan den Buitensingel in 1826 eene stedelijke inrigting tot stand gebragt, welke, wegens haar groot belang en schoon voorkomen, opmerking verdient. Het is de *Stads Verschwater-vijver*. Te midden van een bevalligen aanleg is daar eene groote en drie ellen diepe kom gegraven, welke het regenwater van de hellende zijden ontvangt, en die dagelijks de Kazerne en bij langdurige droogte en strenge winters ook een groot deel der stedelijke bevolking van drinkbaar water voorziet, waartoe er een net pompwerk op den hoek is geplaatst. Hoewel de kosten van deze plek met den aanleg ruim 8,000 Gulden hebben bedragen, heeft een genot van ruim twintig jaren de groote waarde van dezen Vijver bewezen, als eene weldadige toevlugt voor velen, die, als voorziende in eene eerste levensbehoefte, op de reinheid en gezondheid der geringere standen van gunstigen invloed is geweest. Dat echter daarin later, in 1840, een gebouw tot *Kruid-Magazijn* is geplaatst, heeft het sieraad dezer plek niet bevorderd. Sedert het aanleggen van den Vijver, is er van lieverlede daarbij eene buurt aangebouwd, welke hiernaar *Vijversbuurt* is geheeten.

Ofschoon dergelijke inrigtingen als een Vijver, Turfschuren, openbare Wandelingen enz. in veler oog kleinigheden mogen schijnen, — hier heeft de ondervinding ruimschoots getoond, hoe heilzaam zulke voorzorgen op de algemeene belangen werken, hoe weldadig zij in veler behoeften voorzien, zoodat zij der zorg van eene verstandige Stedelijke Regering dubbel waardig zijn, en, als voorregten van deze stad en van onzen leeftijd, door alle weldenkenden op hoogen prijs worden geschat (*).

(*) Zie over al de vermelde voorwerpen uitvoeriger berigten in de *Geschiedk. Beschrijving*, II 214, 236, 259, 369, 288, 291.

Gezigt in de Zuider Plantaedje

GEZIGT

IN DE

ZUIDER-PLANTAADJE.

Indien wij het dikwijls betreurd hebben, dat ook de schoonste teekening niet in staat is, de aangename toon en indruk van een bevallig landschap geheel voor te stellen en weder te geven, dan is zulks vooral van toepassing op de hierbij gevoegde plaat; te meer, dewijl beperktheid van ruimte niet toeliet, aan de linkerzijde daarbij dat geboomte en die glooijende wandelpaden te voegen, welke het eigenlijke sieraad dezer plantaadje uitmaken. Van al de stedelijke beplantingen toch is deze eerste aanleg in veler oogen nog de schoonste gebleven. Onmiddelijk aan de bebouwde kom der stad gelegen, en ter eene zijde door de ruime beplante Veemarkt met breede Harddraversbaan daarnevens, en ter andere zijde door de wijde Stads-Buitengracht bepaald, biedt deze bevallige wandelplaats eene afwisseling van paden, gronden en gezigtspunten aan, welke thans, na een genot van reeds vijftien jaren, voor ons het bekoorlijke der nieuwheid nog niet hebben verloren. Een genot, hetwelk verhoogd wordt door de herinnering, hoe bekrompen en onregelmatig vroeger de toestand was van dezen Wirdumerpoorts-dwinger en wal, waarvan alléén de Korenmolen in ouden toestand is gebleven, ter-

wijl alles daar om heen is afgebroken, vergraven, vervormd en verplant tot die aangename plantsoenen, welke thans de intrede der stad aan de zuidzijde omgeven en versieren.

Bij een der vorige Gezigten (op de *Societeit: Amicitia*) hebben wij reeds medegedeeld, welke groote veranderingen dit oord vóór en in 1835 heeft ondergaan ten gevolge der slooping van de Wirdumer-Buiten- en Binnenpoorten, welke met het dempen van de Oude Heerengracht, het afbreken van drie Waterpoorten, het afgraven van den wal, het verleggen van den inreed enz. vergezeld ging. Nadat van het bekomene terrein zulk eene groote uitgestrektheid gronds was afgenomen, zoowel ten behoeve van de Harddraversbaan, als tot Veemarkt en Wagenplein, gelijk later nog voor de Societeit, had men geringe verwachting van het gebruik der overige ruimte rondom en ter zijden van den molen. Doch het vernuft en de bekwaamheid van den Heer ROODBAARD hebben die verwachting beschaamd. Hij heeft langs de boorden der kronkelende gracht aan dit bekrompene terrein een vorm en aanleg gegeven, welke dit oord in deze schoone wandelplaats hebben herschapen, die wij waardèren als een sieraad dezer stad.

Het gezigtspunt dezer plaat is genomen onder de rij fraaije kastanjeboomen, welke het tweede grasperk tegen de helling des Zuider-dwingers overschaduwen. Het daar tegenover gelegene terras aan de glooijing des Wirdumer-dwingers ligt buiten de plaat. De in het geboomte verscholene woningen der molenaars en de wandelpaden, welke daar achter langs naar de *Zuiderbrug* strekken, vallen alleen in het gezigt, als een groep, waarop het oog met welgevallen rust. Levendig is steeds de passage over die brug, eensdeels naar de rijkbevolkte oostelijke buurten: de Grachtswal, Achter de

hoven, Romkes-laan, de Keetbuurt, de Posterij enz., en anderdeels langs den *Straatweg naar Heerenveen* en *Overijssel*, waaraan hier de *Nieuwe Stads-Herberg*, van ouds de *Klanderij* genaamd, is gelegen; een Stedelijk gebouw, hetwelk veel aanzienlijker is geworden sedert het in 1833 en 1842 vergroot is, en waaraan in 1837 een ruim Wagenhuis is toegevoegd. Tusschen deze gebouwen doet zich in het verschiet de toren op van het aangenaam gelegene dorp *Huizum*, welks aanzienlijke buurt, de *Schrans*, aan den Straatweg, eene voorstad van *Leeuwarden* schijnt te zijn. Deze is met de kerkbuurt verbonden door eene fraaije laan, het *Huizumerpad*, hetwelk vooral eertijds, toen er bij de stad nog zoo weinige beplantingen waren, eene geliefkoosde wandelplaats harer burgers was, vermits de schoone omstreken eene aangename afwisseling aanbieden van weiden en moeslanden, welke de stad dagelijks van melk en groenten voorzien. Ook om eene andere reden werd en wordt dit dorp dikwijls bezocht, dewijl, inzonderheid vóór het aanleggen van de nieuwe Stedelijke Begraafplaats, vele en wel de aanzienlijkste ingezetenen hunne afgestorvenen ten grave bragten op het nette kerkhof van dit dorp, waarop de wandelaars zich veelal bezig houden met het lezen van de talrijke grafschriften op de zerken. Vele, door ons hoog geschatte personen rusten daar. Het gebouw, hetwelk op de plaat nevens den toren staat, is het daar in 1837 gebouwde *Armengesticht*, gelegen in de hooge kerkbuurt, waarnevens de woningen van den Grietman, den Predikant en den Onderwijzer, waarbij in 1848 eene groote school is gebouwd, sieraden zijn van dit dorp.

Bovendien hadden de ingezetenen van *Leeuwarden* reeds vroeg het voorregt, zich door de zorg van het Stedelijk Bestuur eene wandelplaats te zien aangeboden, welke nog, na verloop van

tweehonderd jaren, groote waarde heeft. Tusschen de jaren 1639 en 1647 werd namelijk van de weilanden, welke de stad omgeven, eene strook gronds afgegraven, met oogmerk, om langs de boorden van de Stadsgracht een voetpad en aaneengeschakelde wandelplaats aan te leggen. Aan de regterzijde dezer plaat is een klein gedeelte zigtbaar van dezen bepuinden en beplanten Buitensingel, welke op dit punt, onmiddelijk na het verlaten van de Stad, reeds een schoon landgezigt over het Nieuwland op de dorpen van *Baarderadeel* enz. aanbiedt; terwijl een weinig verder, voorbij het *Verlaat*, zich een geheel ander gezigt over schoone velden op de dorpen van *Menaldumadeel* en *het Bildt* vertoont. Vanhier, dat deze net onderhoudene singel, hoedanige weinige steden van ons vaderland bezitten, zoowel in den zomer als in den winter, zoowel voor de aanzienlijke als geringere standen, eene even aangename als veel bezochte gelegenheid tot verademing en ontspanning aanbiedt, welke met regt op hoogen prijs wordt geschat (*).

(*) Zie over al het vermelde meerdere bijzonderheden in de *Geschiedkundige Beschrijving*, II 216, 217, 262, 62, 66

Gezigt in de Noorder Plantaadje.

GEZIGT

IN DE

NOORDER-PLANTAADJE.

Nog ruimer gezigt dan de Stads-Buitensingel biedt het plat aan van den ouden toren de *Oldehoof*, een antiek en onvoltooid gebleven gebouw, waarbij vroeger de beroemde kerk van *Oldehove* stond, welke in 1595 is afgebroken. Die toren is het beklimmen óverwaardig. Van hier toch ziet ge de schoone omstreken dezer stad, ja een groot deel der bloeijendste oorden van *Friesland* voor u uitgespreid. — Indien ge u verlangt bezig te houden, zal het u niet moeijelijk vallen tusschen al de wegen en vaarten, welke dit rijkbebouwde landschap doorsnijden, de torens van nog zes steden en van omstreeks 150 dorpen te tellen, en de eilanden met de schepen in de Wadden of zelfs in de Noordzee te onderkennen. Hier, op dit middelpunt dezer provincie, overziet ge het voornaamste gedeelte des lands van een krachtig en welvarend volk, hetwelk, door bijna 2000 jaren zijn naam en land, zijn volksbestaan, taal en karakter te behouden, een zeldzaam verschijnsel is bij al de veranderingen, welke de overige natiën en landen van ons werelddeel ondergingen. Van hier blikt

ge neêr op eene breede strook vruchtbaren grond, welke zich zuid- en noordwaarts eenige uren ver uitstrekt, en die de plaats heeft vervangen van een zeeboezem of inham der Noordzee, de *Middelzee* geheeten, welke nog voor zes eeuwen deze stad (oorspronkelijk eene zeeplaats) bespoelde, doch die sedert, ten gevolge van de uitbreiding der *Zuiderzee*, van lieverlede is opgeslijkt en verland geworden; eene gebeurtenis, merkwaardig om hare zeldzaamheid, bij al de verliezen, welke de vaderlandsche grond sinds eeuwen heeft geleden, en tevens als vergoeding voor de verbazende opofferingen van millioenen schats, welke aangewend zijn, om het grootste deel van *Friesland* door dijken, paalwerken en sluizen tegen de woede der zee te beschermen.

Aan den voet van dezen toren, op welken wij ons een oogenblik verplaatsten, is de schoone *Wester-Plantaadje* in 1843 verbonden met de *Noorder-Plantaadje*, eene herschepping van den Oldehoofster-dwinger en den wal, welke van daar naar den Noorder- of Doelen-dwinger strekte. Zij is op eene breede schaal aangelegd en met weinig geboomte beplant, ten einde den Stads- of Prinsentuin een ruim en fraai gezigt te bezorgen over deze plantsoenen en de breede Stadsgracht, aan wier einde de *Straatweg naar Harlingen* zich westwaarts en de *Straatweg naar Stiens* zich noordwaarts strekt, in vereeniging met den beplanten weg naar de Stedelijke Begraafplaats, welke zich van hier, achter eene weide met grazend vee, schoon voordoet. Het geboomte van den Singel omzoomt ter regterzijde de Stadsgracht, te midden van wier kromming de Molen en twee woningen door het plantsoen zijn ingesloten en de bevalligheid van het geheel bevorderen (*).

(*) Uitvoerige berigten over het vermelde vindt men in de *Geschiedk. Beschrijv.* I 18, 156, 201, 246; II 12, 218, 220.

Stil en rustig vertoont zich veelal dit oord in dát getijde des jaars, waarin het gezigt op bloeijende heesters en bloemen het oog van wandelaars uit alle standen verkwikt, en de erkentenis wordt verlevendigd voor de bevordering van lust en levensgenot, welke bijzonder in deze eeuw een voorwerp der zorg van verstandige Regeringen is geworden. Stil en rustig vóóral, in vergelijking van de schare dier duizenden, welke niet alleen dit oord, maar ook de oppervlakte vervullen der breede Stadsgracht, als de vorst dien vloed in eene spiegelgladde baan heeft herschapen, en de wedstrijd is geopend van kunst en kracht. Dan is het hier Feest! Dan is het een Volkfeest, tot welks bijwoning de Friezen (even als de Grieken naar hunne Olympische spelen) bij talrijke gezelschappen op schaatsen, uit alle oorden naar hunne hoofdstad snellen, om getuigen te zijn, wie der rijders het vergund mag zijn in dien strijd den palm der eere weg te dragen. Honderden paren rijden dan rondom de baan van ongeveer 160 Ned. ellen lengte, met een gewelf van wapperende vlaggen overdekt, welke door de snelste rijders veelal binnen 16 sekonden wordt afgelegd. Tenten zijn daarbij opgeslagen. De muzyk der Stedelijke Schutterij doet zich feestelijk hooren, terwijl de scharen, die de gansche plantaadje en den singel vervullen, met gespannen verwachting acht geven op den uitslag van iedere kamp en vooral van den laatsten reed. Nu eens zijn het enkel mannen, somtijds vrouwen, dikwijls paren van beide geslachten, die tegen elkanderen wedijveren om den prijs, welke nu eens uit een gouden horologie met zilveren tabaksdoos tot premie, of wel uit een getal gouden Willems bestaat (*).

(*) Eene voorstelling van zulk eene hardrijderij op schaatsen hebben wij in 1838 bezorgd en beschreven in het *Leeskabinet*, No. 5 van dat jaar, geteekend door den schilder C. B. BUYS en door den heer H. J. BACKER net op steen gebragt. De oude Stadswal omgeeft op die plaat nog de gracht, zoodat deze plaat daarvan grootelijks verschilt.

Weinige dagen daarna levert deze zelfde baan veelal eene zotte vertooning op, als de leerlingen van de Stedelijke Bouwkundige Teekenschool of Schippersgasten zich vereenigen tot het houden van eene gemaskerde hardrijderij. Allen, tot zelfs de keurmeesters toe, in een vreemd gewaad gestoken, dwarrelen dan arlekijns, matrozen, turken, negers, officieren, aansprekers, herders en andere personaadjen door een, of vliegen in eene bonte rij achter elkander langs de baan. Met muzyk en fakkels trekken ze daarna veelal door de stad, om den avond verder vrolijk met elkander door te brengen. Dergelijke feesten, op onderscheidene wijzen herhaald, en op de banen in de stad door de jeugd nagevolgd, brengen veel toe, om door hunne levendigheid de eentoonigheid van den winter te verdrijven, en vele nieuwsgierigen herwaarts te lokken, daar de gelegenheid der baan op dit gedeelte der Stadsgracht zeer geschikt is, om zulk eene feestviering luister bij te zetten.

Het Paleis van Justitie, voltooid in 1850

HET PALEIS VAN JUSTITIE,

DE ZETEL VAN HET TEGENWOORDIGE

PROVINCIAAL GEREGTSHOF VAN FRIESLAND

EN DE

ARRONDISSEMENTS REGTBANK TE LEEUWARDEN.

Leeuwarden was zijne verheffing tot Hoofdstad van *Friesland* verschuldigd aan Hertog GEORG *van Saksen*, dewijl deze hier in 1504 een Overste Geregt of Provincialen Raad instelde, waartoe ter westzijde van het Kasteel of Blokhuis der stad eene Canselarij tot zetel werd gebouwd. Voor de bestemming van het Blokhuis was die standplaats echter zeer ongeschikt, weshalve het gebouw in 1542 afgebroken en het Hof verpligt werd, tot zijne zittingen bij voorraad gebruik te maken van een der gebouwen van het Minderbroeders-Klooster *Galileën*, op eenigen afstand benoorden het kasteel gelegen. Bekrompen en ongeschikt was dit gebouw en geenszins waardig eenen Raad, die de oppermagt van Keizer KAREL V vertegenwoordigde, en aan wien toen zoowel het Burgerlijk Bestuur als de hoogste Regterlijke Magt in dit gewest was opgedragen. Dringend bleef het Hof dus om een beter gebouw verzoeken, en werkelijk scheen daaraan reeds in 1545 te zullen worden voldaan. Doch al de herhaalde beden van het Hof, den Stadhouder, de Staten en het Stedelijk Bestuur bleven sedert gedurende twintig jaren vruchteloos, totdat eindelijk in 1565 de opbouw van eene nieuwe en grootsche Canselarij,

op de Turfmarkt, werd bevolen. In 1571 werd dat schoone en wélingerigte gebouw voltooid en plegtstatig ingewijd tot een heilig Huis des Regts.

Tweehonderdveertig jaren lang mogt deze Canselarij het door zijne strenge regtvaardigheid beroemde *Hof van Friesland* ten waardigen zetel verstrekken. Onder het Fransche bewind werd zij in 1811 eerst tot Militair Hospitaal en in 1814 tot Kazerne gebruikt, en in 1824 tot een Huis van Burgerlijke en Militaire Verzekering verbouwd en ingerigt. Intusschen was, bij de invoering van de Fransche wetgeving in 1811 het Hof vervangen door eene Regtbank van eersten aanleg, welke, onder voorzitting van een Raadsheer uit het Hoog Geregtshof te *'s Gravenhage*, onder den naam van Hof van Assises, ook de crimineele zaken beregtte. Bij die gelegenheid werd de zetel van de regterlijke magt verplaatst in het naast de Canselarij gelegene Landshuis, destijds reeds een oud en bouwvallig gebouw.

Dit kon echter geenszins voldoen aan deze bestemming, toen, bij de nieuwe organisatie van het regtswezen in 1838, *Friesland* weder een *Geregtshof* en het Arrondissement *Leeuwarden* eene *Regtbank* bekwam. In afwachting van den nieuwen zetel, welke voor deze regterlijke collegiën moest worden gebouwd, vond men voor beider zittingen voorshands geene betere gelegenheid dan in het pas voltooide gebouw, op den Jakobijner-dwinger, hetwelk de Regering van *Leeuwarden* daar tot een Militair-Ziekenhuis of Garnizoens-Infirmerie had gesticht. Dit hulpgebouw, voor 1600 Gld. 's jaars gehuurd, werd nu zoo goed mogelijk tot een zetel van het regt ingerigt.

Veel langer dan men had mogen verwachten, duurden nu de onderhandelingen en overleggingen, welke de stichting van een nieuw en grootsch Paleis van Justitie moesten voorafgaan, dewijl

de keuze van eene geschikte standplaats en de bepaling van het bedrag der bijdragen van de Steden en Grietenijen van het Arrondissement, ten behoeve der Regtbank, vele beletselen opleverden. Eindelijk werd tot standplaats vastgesteld het terrein der Oudegracht en lanen, tusschen het Ruiterskwartier en Zaailand, hetwelk, ter lengte van omstreeks 200 en ter breedte van 54 ellen, door de Stad aan de Provincie tegen vergoeding werd afgestaan, onder eenige bijzondere voorwaarden.

Na het dempen van deze gracht en het leggen van hoofdriolen ten behoeve der buurten, werd het gebouw den 26 Junij 1846 openbaar aanbesteed, en door D. M. POSTMA c.s., metselaar en timmerman alhier, voor de som van 174,500 Gld. aangenomen. Volgens het bestek, onder toezigt van den Hoofd-Ingenieur van den Waterstaat, den Heer A. C. KROS, naar het plan van den Architect T. ROMEIN, nu eenigzins gewijzigd, door den Opzigter bij 's Rijks Waterstaat F. STOETT opgemaakt, zou het vierkante gebouw, van 36 ellen diepte en 46 ellen breedte, op kelders gebouwd worden en eene hoogte van twee verdiepingen bekomen. Gedurende 1846 werden nog de fundèringswerken gelegd, waartoe er ruim 1000 palen in den grond werden geheid; in den volgenden jare werden de fondamenten en muren opgetrokken en het geheel in 1848 in zoo verre voltooid, dat de vergadering der Provinciale Staten van 1849 daarin voorloopig kon worden gehouden, waarna men bestendig met het afwerken, verwen, behangen enz. bleef voortgaan, totdat het in September 1850 als voltooid beschouwd kon worden. In het begin dezer maand werd het alzoo door de regterlijke magt betrokken, en den 7 dezer maand daarin de eerste Correctioneele Teregtzitting gehouden, terwijl de nieuw benoemde Provinciale Staten op Dingsdag den 24 September hier voor het eerst bijeenkwamen.

Door deze stichting is de stad *Leeuwarden* met een gebouw versierd geworden, welks stand aan een zeer ruim plein gunstig en welks bouworde en uitvoering schoon genoemd mogen worden. De voorgevel heeft een trotsch voorkomen ontvangen van de hooge stoep of bordes, dragende eene rij van zes kolommen aan de voor- en twee aan de binnenzijde, met fraaije Corinthische kapiteelen, waarop eene breede frontispice rust, met het wapen der provincie in het fronton. Binnen den ingang is eene nette vestibule, ter linkerzijde waarvan de Audiëntiezaal is van het Hof (tevens bestemd voor de vergaderingen der Provinciale Staten), gelijk aan de regterzijde die van de Regtbank. Beide zalen zijn 18 el lang en 9,80 el breed en met keurig stukadoorwerk versierd, terwijl aan de eerste eene zeer nette Tribune is toegevoegd. Achter elke zaal bevindt zich eene Raadkamer, met eene kamer voor ieder der Presidenten daar naast, uitkomende aan de achterzijde van het gebouw, hetwelk ook daar een netten gevel en ingang heeft. Ter zijde van de gangen, die op beide verdiepingen de zalen omgeven, zijn beneden 18 en boven 15 vertrekken ten behoeve der beide regterlijke collegiën ingerigt. Boven is aan de westzijde een groot vertrek bestemd tot eene Boekzaal, waarin de Bibliotheek der voormalige Akademie en Athenæum van *Franeker*, vereenigd met die van het voormalige Hof van *Friesland*, zal geplaatst worden. Ook te dezen aanzien, om deze schatten van geleerdheid uit vroegere eeuwen eene waardige plaats te bezorgen, voorziet dit gebouw in eene behoefte, dewijl die Bibliotheek ook tot algemeen gebruik zal ingerigt en opengesteld worden. Lang moge dit gebouw, als een heilig Huis des Regts en als een sieraad dezer stad, ons aller eerbied verdienen!

Gezigt op de stad, van de noordwestzijde

GEZIGT

OP

DE STAD, VAN DE NOORDWESTZIJDE.

Met regt kunnen wij vertrouwen, dat de hierbij gevoegde plaat, welke eene afbeelding geeft hoedanig de stad *Leeuwarden* zich in het verschiet voordoet, niet algemeen zal bevallen. Want op eenigen afstand van een bepaald punt, kan zij slechts een gering gedeelte van het geheel voorstellen, waarvan de voorwerpen, op zulk eene kleine schaal, naauwelijks te onderscheiden zijn. Op geringer afstand zouden die gebouwen wel grooter, doch de omvang van het geheel ook weder kleiner zijn, zoodat dergelijke voorstellingen hare eigenaardige bezwaren hebben.

Dat het gezigtspunt genomen is benoorden den straatweg naar *Harlingen* en ten oosten van het Tolhuis aan den straatweg naar *Stiens* (*), valt evenzeer in het oog, als de voornaamste gebouwen: de Oldehoof, het Raadhuis, de Nieuwe Toren, de Groote Kerk, de gebouwen en het geboomte

(*) Vóór het in 1848 vernieuwde huis van den Heer J. WYBRANDI, aan het Beetgumer-Binnenpad.

van den Prinsentuin enz. spoedig te herkennen zijn. In plaats van al deze gebouwen, welke wij vroeger meest alle vermeld hebben, in bijzonderheden te beschrijven, willen wij den tekst bij dit plaatwerk thans liever besluiten met een blik op deze Stad. Zulk een algemeen overzigt van haren tegenwoordigen toestand moge vooral in het oog doen vallen, welke voorregten en genoegens de bewoning van deze stad thans oplevert.

Ieder, die een blik slaat op de vruchtbaarheid van *Friesland* en de wakkerheid van het Friesche volk, waardoor hier reeds vroeg een rijke en aanzienlijke adel en eene welvarende burgerij ontstond, zal het natuurlijk vinden, dat deze de opkomst en bloei bevorderd hebben van eene Stad als *Leeuwarden*, ongeveer in het midden van dit gewest, aan wegen en vaarten zoo gunstig gelegen. Sedert die vier hoofdwegen in de laatste jaren bestraat en de kanalen en middelen van gemeenschap verbeterd zijn, geniet zij, als de voornaamste marktplaats van dit gewest, in elk jaargetijde nog meerdere voordeelen van handel en volksverkeer, en mag hare, in deze eeuw sterk toegenomene, bevolking, welke thans ruim 23,400 zielen bedraagt, zich meestal in bestendige welvaart verheugen. Het uiterlijk voorkomen der stad met hare aanzienlijke buitenbuurten draagt daarvan alle blijken, zoowel in de woningen der ingezetenen, waarvan de meeste in de laatste jaren een vernieuwd voorkomen hebben verkregen, als in de openbare gebouwen, gestichten en inrigtingen, welke in weinige steden beter en in grooter getal zullen worden aangetroffen.

Immers de aanzienlijke zetel der vroegere Stadhouders van *Friesland*, thans het Koninklijk Paleis, het Collegie of Gouvernementsgebouw, het nieuwe Paleis van Justitie, de antieke Canselarij

en de Rijks groote Gevangenis, op de plaats van het vroegere Kasteel der stad, dragen blijken van haar aanzien als de Hoofdstad van *Friesland*. Ook de Stedelijke gebouwen, het Raadhuis met daaraan verbonden Hoofdwacht, Kanton- en Policiegeregt, de Stads-Waag, de Kazernen voor voetvolk en ruiterij, de Bank van Leening enz. zijn meerendeels nieuwe en wegens bouworde of inrigting voortreffelijke gebouwen. Thans mag deze lof ook toegekend worden aan de meeste Kerkgebouwen in deze stad, nadat die der Hervormden en der Doopsgezinden in de laatste jaren inwendig geheel vernieuwd en verfraaid zijn, terwijl die der Waalsche, Luthersche, R. Katholijke, Israëlitische en Afgescheidene Gemeenten meest doelmatige gebouwen zijn. In 1850 is er eene Herv. Armen-kerk bij gebouwd, en eene der R. K. Kerken vernieuwd. Ten aanzien van den Torenbouw is deze stad nooit gelukkig geweest, daar het grootsche plan ter opbouwing van de *Oldehoof* slechts ter halverwege is volvoerd geworden, en de *Nieuwe Toren* door stand noch vorm bijzonder aanzienlijk is. Meer lof en eer verdient de Stedelijke Regering wegens het tot stand brengen van voortreffelijke inrigtingen voor onderwijs en weldadigheid. Want geene stad in ons rijk bevat zulk een uitmuntend geheel van 17 Scholen, meest nieuwe en voortreffelijke gebouwen, van stadswege gesticht en onderhouden wordende, als waarvan wij op bl. 24 hier vóór een overzigt hebben gegeven.

Door het stichten van een Burger- en een Militair-Ziekenhuis, en van Arm- en Werkhuizen heeft de Regering bovendien in veler behoeften voorzien; terwijl drie Weeshuizen, vijf Gasthuizen of Hofjes en een Diakeniehuis der Hervormden en een der R. Katholijken, ouderloozen en bejaarden weldadig verplegen. Onderscheidene bijzondere gebouwen, als twee nieuwe Societeiten, eene groote

Concertzaal, het Departementsgebouw der Maatschappij: tot nut van 't algemeen, waarin ook het bloeijende Natuurkundig Genootschap vergadert, de Gazfabriek, de Schouwburg, aanzienlijke Logementen, nette Winkelhuizen enz. strekken sedert de laatste jaren tot nut en sieraad dezer stad. Doch vooral is het genoegen der bewoners verhoogd door de fraaije beplantingen en wandelplaatsen, welke (nevens de plantsoenen van den Prinsentuin en der Stedelijke Begraafplaats) thans deze stad omgeven, en waarvan wij hier vóór de bijzonderheden bij herhaling vermeld hebben.

Al deze gebouwen, gestichten, inrigtingen enz., welke gedurende onzen leeftijd zoo veel vermeerderd, verbeterd en verfraaid zijn, doen ons met regt prijs stellen op eene Stad, die (wij erkennen het met dankbaar gevoel) ons de voorregten en genoegens eener beschaafde burgermaatschappij in zoo vele opzigten doet genieten; die allerwege gelegenheden openstelt ter bevordering van stoffelijke belangen en verstandelijke ontwikkeling, en die alzoo eene waardige woonplaats en oefenperk is voor allen, die hier geene blijvende stad hebben, maar eene toekomende zoeken.

DATE DUE

GL JAN 30 1985

201-6503

Printed in USA

0111811587
COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
0111811587
BUTLER STACKS

949.2451 Ec43
Eekhoff
Twaalf gezigten op de voor-
naamste gebouwen en

949.2451 Ec43

MAR 23 1931

MAR 13 1931

Dit Plaatwerk, hetwelk vooral hen, die deze Stad bezoeken of haar vroeger bewoonden, zeker aangenaam zal zijn, als een Souvenir aan *Leeuwarden*, bevat afbeeldingen van de volgende punten:

1. Gezigt in den *Stads* of *Prinsentuin*.
2. Gezigt op den ingang van de *Stedelijke Begraafplaats*.
3. Gezigt op het *Stadshuis* en *Hofplein*.
4. Gezigt op de *Stads Waag* en de *Nieuwestad*.
5. Gezigt op den *Noordelijken Ingang van de Stad*, de *Gaz-Fabrijk* enz.
6. Gezigt op het Hoofdgebouw van den *Prinsentuin*, aan de Noordzijde.
7. Gezigt op de *Societeit: Amicitia*, bij den ingang der Stad aan de Zuidzijde.
8. Gezigt op de *Kazerne: Prins Frederik*, aan de Oostzijde der Stad.
9. Gezigt in de *Zuider-Plantaadje*.
10. Gezigt in de *Noorder-Plantaadje*.
11. Gezigt op het nieuwe *Paleis van Justitie*.
12. Gezigt op *de Stad in het verschiet*, aan de Noordwestzijde.

Van al de Platen zijn afdrukken te bekomen op veel grooter Papier, om in Lijsten te worden opgehangen, ieder à 60 Cents.